

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

О.Б.Дорош

аспірант Національного наукового центру
"Інститут аграрної економіки"
Української академії аграрних наук
(м. Київ)

УДК 657

ФІНАНСОВІ ОПЕРАЦІЇ З ВКЛАДАННЯ КАПІТАЛУ В ДОЧІРНІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядається сутність дочірнього підприємства, законодавча база його створення, формування майна та статутного капіталу. Висвітлюється облік наявності та руху довгострокових фінансових інвестицій у статутний капітал дочірніх підприємств.

В статье рассматривается сущность дочернего предприятия, законодательная база его создания, формирования имущества и уставного капитала. Раскрывается учет наличия и движения долгосрочных финансовых инвестиций в уставной капитал дочерних предприятий.

This article is devoted to essence of daughter enterprise, legislation of its establishing, foundation of property and capital stock. The accounting financial investments to the capital stock of daughter enterprises were considered.

Сучасні процеси глобалізації та концентрації капіталу супроводжуються функціонуванням холдингових компаній, акціонерних товариств, підприємств у складі яких знаходяться дочірні підприємства. Розуміння сутності поняття "дочірнє підприємство", положень законодавчих та нормативних актів щодо їх функціонування сприяють урегулюванню їх діяльності, взаємовідносин між материнським та дочірнім підприємством, належній організації обліку та аудиту фінансових операцій з вкладання капіталу.

Питанням методології а організації обліку та аудиту дочірніх підприємств присвятили свої праці такі вітчизняні вчені, як: Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, Л. М. Гавриловська, С. Ф. Голов, Я. Д. Крушка, М. В. Кужельний, Л. П. Кулаковська, Л. Г. Ловінська, О. А. Петрик, М. С. Пушкар, В. Я. Савченко, В. В. Сопко, В. Ф. Усач та ін.

З прийняттям Закону України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 березня 2006 р. [1] та Закону України "Про акціонерні товариства" від 17 вересня 2008 р. [2] потребують подальшого дослідження основних положень діяльності дочірніх підприємств.

Згідно з П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" дочірнє підприємство — підприємство, яке перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства. Контроль — вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою одержання вигод від його діяльності. При цьому, материнське (холдингове) підприємство — підприємство, яке здійснює контроль дочірніх підприємств.

Прийнятий Закон України "Про холдингові компанії в Україні" від 15 березня 2006 року, на відміну від Указу Президента України "Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації" № 224/94 від 11 травня 1994 р. [3], не містить визначення "дочірнє підприємство".

В Указі Президента України "Про холдингові компанії, що створюються в процесі

корпоратизації та приватизації” № 224/94 від 11 травня 1994 р. вказувалося, що дочірнє підприємство — господарючий суб’єкт, контрольним пакетом акцій якого володіє холдингова компанія. Внаслідок придбання контрольного пакета акцій (поглинання) одним господарюючим суб’єктом іншого останній (поглинутий) визнаватиметься дочірнім підприємством.

Законом України “Про холдингові компанії в Україні” від 15 березня 2006 р. № 3528–IV вводиться поняття корпоративного підприємства як господарського товариства, холдинговим корпоративним пакетом акцій (часток, паїв) якого володіє, користується та розпоряджається холдингова компанія (ст. 1). При цьому холдинговий корпоративний пакет акцій (часток, паїв) — пакет акцій (часток, паїв) корпоративного підприємства, який перевищує 50 відсотків чи становить величину, яка забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність корпоративного підприємства (ст. 1).

Можна зрозуміти, що у зазначеному законі поняття корпоративного підприємства, контрольний пакет акцій (часток, паїв) якого належить холдинговій компанії, відповідає дочірньому підприємству. Це пояснюється тим, що однією із умов віднесення підприємств до дочірніх чи асоційованих є відсоткова межа володіння пакетом акцій (часток, паїв). Так, згідно з П(С)БО 3 “Звіт про фінансові результати” асоційоване підприємство — підприємство, в якому інвестору належить блокувальний (більше 25 відсотків) пакет акцій (голосів) і яке не є дочірнім або спільним підприємством інвестора.

Закон України “Про акціонерні товариства” від 17 вересня 2008 р. наводить визначення афілійованих осіб. Афілійованими один до одного особами вважаються юридичні особи, за умови, що одна із них здійснює контроль за іншою чи обидві знаходяться під контролем третьої особи. При цьому, контроль — вирішальний вплив чи можливість здійснення вирішального впливу на господарську діяльність суб’єкта господарювання, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння чи користування всіма активами або їх значною частиною, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування та прийняття рішень органами управління суб’єкта господарювання, а також здійснення правочинів, які дають можливість визначати умови господарської діяльності, надавати обов’язкові до виконання вказівки чи виконувати функції органу управління суб’єкта господарювання.

У науковій та навчальній літературі наводяться визначення дочірніх підприємств, що відповідає трактуванню його сутності в П(С)БО 19 “Об’єднання підприємств”. Так, М. Ф. Огічук вказує, що дочірніми підприємствами називаються підприємства, понад 50 % акцій якого належать компанії, тобто інвестор володіє контрольним пакетом акцій і має можливість контролювати фінансово-господарську діяльність дочірнього підприємства [4].

На сьогодні на законодавчому рівні відсутнє визначення дочірнього підприємства що не сприяє урегулюванню взаємовідносин між материнським та дочірнім підприємством та умов його функціонування.

У законодавчих актах, які були прийняті останнім часом відсутній термін “дочірнє підприємство”. В основному визначається підприємство будь-якої організаційно-правової форми, контрольний пакет акцій або часток статутного капіталу якого належить іншому підприємству. Отже, правове регулювання діяльності дочірніх підприємств здійснюється залежно від організаційно-правової форми їх функціонування.

Шляхами створення дочірнього підприємства є придбання контрольного пакету акцій (часток, паїв) чи його утворення на базі певного виробничого підрозділу материнського підприємства.

У Господарському кодексі України від 16 січня 2003 р. [5] вказується, що асоційовані підприємства (господарські організації) — це група суб’єктів господарювання — юридичних осіб, пов’язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні. Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною (ст. 126.1).

Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів.

Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю — підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних

зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій. Відносини вирішальної залежності можуть встановлюватися за умови отримання згоди відповідних органів Антимонопольного комітету України. Про наявність простої та вирішальної залежності має бути зазначено у відомостях державної реєстрації залежного (дочірнього) підприємства та опубліковано в органах преси (ст. ст. 126.3-4).

При цьому у Господарському кодексі України від 16 січня 2003 р. підприємство, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства визначається холдинговою компанією. А саме: “суб’єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією. Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю — підпорядкування (ст. 126.5)”.

Отже, Господарським кодексом України встановлено дві основні умови функціонування дочірнього підприємства. Це вирішальна залежність між асоційованими підприємствами та володіння контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства.

Згідно з Законом України “Про акціонерні товариства” від 17 вересня 2008 року контрольний пакет акцій — пакет із 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства.

Зазначеним законом встановлено захист мілких акціонерів у разі придбання контрольного пакету акцій. Так, особа (особи, що діють спільно), яка придбала 50 і більше відсотків простих акцій товариства (контрольний пакет акцій), протягом 20 днів з дати придбання контрольного пакету акцій зобов’язана запропонувати всім акціонерам придбати у них прості акції товариства, окрім випадків придбання контрольного пакету акцій у разі приватизації (ст. 65).

Крім того, протягом 30 днів по закінченню вказаного у пропозиції терміну особа (особи, що діють спільно), яка придбала контрольний пакет акцій, повинна заплатити акціонерам, які прийняли цю пропозицію, вартість їх акцій виходячи із вказаної в пропозиції ціни придбання.

Таким положенням закону забезпечуються права акціонерів на незгоду з рішенням про реорганізацію підприємства, зміну власників, напрямів бізнесу тощо.

Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р. встановлено захист дочірнього підприємства в процесі його функціонування наступним чином. Якщо з вини контролюючого підприємства дочірнім підприємством було укладено (здійснено) невигідні для нього угоди або операції, то контролююче підприємство повинно компенсувати завдані дочірньому підприємству збитки (ст. 126.6).

Іншим шляхом створення дочірнього підприємства, окрім придбання контрольного пакету акцій та встановлення вирішальної залежності та контролю є його створення на базі материнського підприємства. У цьому випадку ми маємо унітарне підприємство, створене в організаційно-правовій формі дочірнього підприємства. Характерною ознакою є наявність у його назві терміна “дочірнє”.

Основними цілями створення дочірнього підприємства можуть бути підвищення ефективності використання активів та рівня спеціалізації за окремими видами діяльності материнського підприємства.

Згідно з Законом України “Про акціонерні товариства” від 17 вересня 2008 року прийняття рішень про розміщення акцій, про виділення та зупинення товариства здійснюється загальними зборами і приймаються більш ніж трьома четвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості (ст. 42.5). При створенні дочірнього підприємства у формі товариства з обмеженою відповідальністю рішення приймаються зборами учасників простою більшістю голосів згідно з Законом України “Про господарські товариства” від 19 вересня 1991 р. (ст. 59) [6].

Згідно з Господарським кодексом України від 16 січня 2003 р. підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб (ст. ст. 62.4-62.5).

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства (ст. 66.1).

Джерелами формування майна підприємства є: грошові та матеріальні внески засновників; доходи одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності; доходи від цінних паперів; кредити банків та інших кредиторів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; майно, придбане в інших суб’єктів господарювання,

організації та громадян у встановленому законодавством порядку; інші джерела, не заборонені законодавством України (ст. 66.2).

Отже, дотримуючись вимог Господарського кодексу України, дочірнє підприємство як юридична особа повинно володіти відокремленим майном, вартість якого відображається у самостійному балансі. Джерелами формування майна дочірнього підприємства виступають грошові та матеріальні внески засновників. Материнське підприємство може передавати дочірньому підприємству активи у власність, повне господарське відання. При передачі майна у повне господарське відання дочірнє підприємство може вільно володіти та користуватися цим майном. З метою збереження майна материнського підприємства право вільного розпорядження майном обмежується умовами, установленними у статуті дочірнього підприємства.

Передача майна дочірньому підприємству має оформлятися як внесок засновника (материнського підприємства) до статутного капіталу дочірнього підприємства, розмір якого повинен вказуватись у статуті.

Аналізуючи нормативні акти України, що регламентують діяльність юридичних осіб різних організаційно-правових форм, можна визначити, що під статутним капіталом розуміють загальну вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства, величина якого визначається установчими документами суб'єкта господарювання відповідно до чинного законодавства. Під статутним капіталом розуміють майнову гарантію стабільності юридичної особи як суб'єкта господарювання.

Статутний капітал — це зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників). Статутний капітал формується відповідно до вимог Цивільного та Господарського кодексів України [7].

Чинним законодавством не встановлено мінімального розміру статутного капіталу дочірнього підприємства, тому він визначається за рішенням материнського підприємства з урахуванням вартості активів, що передаються та вимог чинного законодавства.

Згідно з чинним законодавством мінімальний розмір статутного капіталу регламентований лише для господарських товариств (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні та командитні товариства) та деяких специфічних видів діяльності, пов'язаних з фінансовими операціями (банківські установи, страхові компанії, торговці цінними паперами, фондової біржі). Для підприємств всіх інших організаційно-правових форм господарювання його розмір визначається засновниками та залежить, насамперед, від виду та масштабу діяльності.

Порядок формування капіталу на підприємстві залежно від організаційно-правової форми підприємства наведено в табл. 1.

Таблиця 1.

**Формування капіталу на підприємствах
основних організаційно-правових форм¹**

№ з/п	Організаційно-правова форма підприємства	Назва капіталу	
1	Публічні та приватні акціонерні товариства	Статутний капітал	Статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості
2	Товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю	Статутний капітал	Статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами
3	Повні та командитні товариства	Статутний капітал	Статутний капітал, сформований внесками учасників
4	Державні та комунальні унітарні підприємства	Статутний капітал	Статутний капітал — це державне майно, виділене підприємству відповідним органом державного управління (державні кошти у вигляді основних та оборотних активів)
5	Підприємства, засновані на колективній власності об'єднання громадян	Пайовий капітал	Пайовий капітал складається з пайових внесків членів товариства

¹ Створено автором.

Враховуючи вимоги п. 16 П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції" та п. 6 П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" у разі придбання контрольного пакета акцій (капіталу) іншого підприємства покупець, починаючи з дати придбання, повинен відображати придбані акції (частку в капіталі) у складі фінансових інвестицій. Фінансові інвестиції в асоційовані й дочірні підприємства обліковуються за методом участі в капіталі.

Згідно з П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції" фінансові інвестиції оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю. Собівартість фінансової інвестиції складається з ціни її придбання, комісійних винагород, мита, податків, зборів, обов'язкових платежів та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з придбанням фінансової інвестиції (п. 4). Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на цінні папери власної емісії, то собівартість фінансової інвестиції визначається за справедливою вартістю переданих цінних паперів (п. 5). Якщо придбання фінансової інвестиції здійснюється шляхом обміну на інші активи, то її собівартість визначається за справедливою вартістю цих активів (п. 6).

Згідно з П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" придбання (контрольного пакета) відображається в обліку за вартістю, яка є сумою сплачених грошових коштів або їх еквівалентів. Якщо придбання здійснюється шляхом передачі інших активів або прийняття на себе зобов'язання, то вартість довічне справедливий вартості (на дату придбання) активів або зобов'язань, наданих покупцем в обмін на контроль за чистими активами іншого підприємства, збільшеної на суму витрат, які безпосередньо пов'язані з придбанням.

Облік наявності та руху довгострокових фінансових інвестицій у статутний капітал дочірніх підприємств ведеться за субрахунком 141 "Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі", за дебетом якого відображається вартість довгострокових фінансових інвестицій, за кредитом — їх вибуття чи зменшення вартості, а також одержані дивіденди від об'єкта інвестування, якщо облік інвестицій ведеться за методом участі в капіталі. У разі наявності у материнського підприємства (холдингової компанії) декількох дочірніх підприємств облік за субрахунком 141 ведеться за об'єктами інвестування.

Щодо оподаткування, то згідно з Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств" від 28 грудня 1994 р. № 334/94-ВР [8] не включаються до складу валового доходу і не підлягають оподаткуванню податком на прибуток суми коштів або вартість майна, що надлягають платнику податку у вигляді прямих інвестицій або реінвестицій у корпоративні права, емітовані таким платником податку, в тому числі грошові або майнові внески, згідно з договорами про спільну діяльність на території України без створення юридичної особи (п. 4.2.5).

Процеси глобалізації та концентрації капіталу супроводжуються функціонуванням холдингових компаній, підприємств, у складі яких знаходяться дочірні підприємства.

Поняття "дочірнє підприємство" потребує визначення на законодавчому рівні, що сприятиме врегулюванню діяльності дочірнього підприємства та його взаємовідносин з материнським підприємством. Існуюча законодавча база розкриває поняття корпоративного підприємства, афільованих осіб, асоційованих підприємств. Шляхами створення дочірнього підприємства є придбання контрольного пакету акцій (часток, паїв) чи його утворення материнським підприємством. Облік наявності та руху довгострокових фінансових інвестицій у статутний капітал дочірніх підприємств ведеться за субрахунком 141 "Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі".

Список використаних джерел

1. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р., № 3528-IV // ВВР. — 2006. — № 34. — Ст. 291.
2. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 р. // ВВР. — 2008. — № 50-51. — Ст. 384
3. Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоративізації та приватизації : Указ Президента України від 11.05.1994 р. (втратив чинність) [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=224%2F94>.
4. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах : [Підручник]. — 2-ге вид., перероб. і доп. / М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксенко, Л. Г. Панченко та ін.; За ред. М. Ф. Огійчука. — К. : Вища освіта, 2003. — С. 676.

5. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р., № 436-IV // ВВР. — 2003. — № 18, № 19-20, № 21-22. — Ст. 144.
6. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. // ВВР. — 1991. — № 49. — Ст. 682
7. Сук Л. К., Сук П. Л. Організація бухгалтерського обліку : [Підручник] / Л. К. Сук, П. Л. Сук. — К. : Каравела ; Пiча Ю. В., 2009. — С. 509.
8. Про оподаткування прибутку підприємств : Законом України від 28.12.1994 р., № 334/94-ВР // ВВР. — 1995. — № 4. — Ст. 28.

Надійшла до редакції 01.06.2009
Рекомендована до друку 19.06.2009

